

ÇUKUROVA ARAŞTIRMALARI

E-ISSN: 2458-7559

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.18560/cukurova.1119>

Bakıcı, A. A. (2019). Geleneksel kıyafet kültürü bağlamında Çukurova şalvarının kullanımı ve kültür endüstrisine dönüşüm süreci. *Çukurova Araştırmaları*, 5 (1), 63-72.

CİLT 5, SAYI 1, YAZ 2019, s. 63-72

GELENEKSEL KIYAFET KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA ÇUKUROVA ŞALVARININ KULLANIMI VE KÜLTÜR ENDÜSTRİSİNE DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Adil Alper BAKICI¹

Öz

Maddi kültürün yaşayan ögesi kıyafet, bir toplumda birlikte yaşayan insanların başta kültür olmak üzere; yaşam biçimini, ekonomik ve sosyal durumunu, toplumsal statüsünü belirler. Kıyafet, statik olmaktan uzak olup, sürekli değişime açık olan bir yapı oluşturmaktadır. Başlangıçta dış etkenlere karşı korunmak için muhafaza edilen, daha sonrasında ise insanlığın geçirdiği gelişim evreleri ile birlikte korunma içgüdüsünün ötesini aşarak, ahlaki ve toplumsal bir anlam kazanan ve kimliğin kurulmasında önemli rol oynayan bir gereklilik halini almıştır.

Bugün ülkemizde ekonomik olarak küresel gücü elinde bulunduran hazır-giyim firmaları ile modacılar koleksiyonlarında geleneksel Türk kıyafeti olan şalvarı; kartel firmalar, medya, televizyon ve iletişim ağı yolu ile birlikte yeniden pazara sunmakta ve bağlamından farklı bir şekilde yeni bir çizgi ile küreselle aktarmaktadır. Bağlamından farklı bir şekilde moda kazandırılan bu ürünler bir yandan geleneksel olanın tanıtılmasına ve pazarlanmasına etki ederken bir yandan da küresel bir anlayışla tek tipleştirici ve "kullan-at" temelli bir kültür oluşturmaktadır.

Bu çalışmada yukarıda verilen bilgiler ışığında bugün Anadolu'nun muhtelif yerlerinde kullanılan şalvarın, Çukurova bölgesindeki kullanım amacı, sosyal, ekonomik ve politik açılarından incelenecek ve şalvarın farklı bağlamda yeniden üretimi ile ilgili olarak, modern kapitalist sistemde oluşan kültür ve onun getirdiği zihniyet konusunda sosyolojik çıkarımlarda bulunan Theodor Adorno ve ortaya koymuş olduğu "Kültür Endüstrisi" kavramı üzerinden bir çıkarımda bulunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel, Endüstri, Çukurova, Kıyafet, Şalvar

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, a.alperbakici@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3123-9853>

Article Info/ Makale Bilgisi

Received/Geliş: 01.12.2018

Accepted/Kabul: 31.01.2019

THE USE OF “ÇUKUROVA ŞALVARI” AND THE TRANSFORMATION PROCESS TO CULTURE INDUSTRY IN THE CONTEXT OF TRADITIONAL CLOTHING CULTURE

Abstract

Clothing as a live element of material culture constitutes a non-static and open structure toward change which determines the culture, economic situation, social status, gender and social rank of the people living in a society. At first, clothing was used as a preservation against external factors, but later it was beyond the preservation instinct with the development stages of the humanity, and it became a necessity which gained moral and social meaning and played an important role in establishing the social identity.

Today, the garment firms and fashion designers keeping the economic power globally re-market the ‘şalvar’ which is a traditional Turkish clothing and transfer it via cartel companies, media, televisions and communication network in a new style. These products which are gained to the fashion in a different way from their own contexts help the traditional be introduced and marketed but they also create a culture based on standardization and “disposable” with a global understanding.

In this study, the purpose of the use of ‘şalvar’, which is used in various parts of Anatolia, in Çukurova region will be investigated in terms of social, economic and political aspects. Regarding its reproduction in a different context, it will be tried to make a deduction from the concept “Culture Industry” which was defined by Theodor Adorno who makes sociological inferences about the culture formed in modern capitalist system and the mindset following it.

Keywords: *Global, Industry, Çukurova, Clothing, Şalvar*

GİRİŞ

İnsanlığın var olduğu günden bu yana toplumsal, kültürel, ahlaki ve ekonomik hayatı şekillendiren kültür, giyim ve kuşam konusunda da toplumsal hayatı etkilemiş ve aynı toplumsal tabakaya ait bireylerin kıyafet tercihlerinde de öncü rolü oynamıştır. "Kültür kelimesi köken itibariyle Latince 'cultura' kelimesine dayanmakta olup, Türkçede 'toprağı işleme', 'ekip biçme', 'çiftçilik', 'tarım' anlamına gelmektedir" (Kabağaç,1995:143). "Bu kelime hususileştirmek suretiyle, ilkel kültür, ileri kültür, beşeri kültür, teknik kültür, yerleşik kültür, aşiret kültürü, kültür kavimleri, tabiat kavimleri vb. olmak üzere de kullanılmıştır" (Kafesoğlu, 1989: 15).

Kıyafet başlangıçta insanları dış etkenlerden muhafaza etmek için kullanılmış olsa da sonraları korunma içgüdüsünün ötesini aşarak, ahlaki bir anlam kazanmaya başlamıştır. "İnsan, gıdaya, soğuğa, sıcağa, rutubete karşı vücudunu muhafazaya, örtünmeye [...] muhtaçtır. Kültür, bu hususta yalnız imkânlar ve vasıtalar temin etmekle kal[maz]. Bunların nevi, şekli, tarzı, biçimi hakkında ölçüler, kaideler, normlar belirler" (Turhan,1959: 47). Kıyafet bir toplumu diğer toplumlardan ayıran bir maddi kültür ögesi görevi de görebilmektedir. Ahlak anlayışı toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Bir Afrika yerlisi için örtünmek yalnızca mahrem yerleri kapatmak olabileceği halde, bir Şark hanımefendisi için farklı bir anlam taşıyabilir. Bunun dışında "Giyimde veya örtünmede dinin ve kültürün oldukça etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu alanda yapılan müdahale veya yaptırımları uygulamanın çok kolay olmamasında bu iki unsurun önemi büyüktür. Zira kıyafetteki değişim dinin ya da kültürün değişimi olarak algılanmıştır.

İnsanın kendini ifade ediş biçimi olarak da görülen giyim, adet, tarz, gelenekselleşmiş ya da kabul görmüş kıyafet biçimleri şeklinde de açıklanmıştır" (Davis, 1997: 15).

Kıyafet seçimini o toplumda yer edinen gelenek ve görenekler ile şekillenen kültürü etkileyebileceği gibi; doğanın da toplumsal hayatı, yaşayış tarzını ve giyim-kuşamı etkileme durumu vardır. Edebiyat eleştirmeni Terry Eagleton kültür-doğa ilişkisini irdelerken "kültür" kelimesinin geçirmiş olduğu evreyi göz önüne alarak, kültür kelimesine yüklenen kavramların bizatihi oluşmadığını ve bu süre zarfında doğanın insanın oluşturduğu bütün maddi ve manevi değerlerin de payı olduğunu savunur. "Kültür, aktif doğal gelişme eğilimi anlamına geldiğine göre yapay ve doğala, dünyaya yaptıklarımız ve dünyanın bize yaptıkları arasındaki diyalektiğe de işaret eder. Epistemolojik açıdan 'gerçekçi' bir düşüncedir; zira bizim ötemizde bir doğa ya da saf bir madde olduğunu gösterir. Bunun yanında 'inşa edici' bir boyutu da vardır; çünkü bu saf madde insan deneyimine göre anlamlı bir şekle sokulmalıdır. Öyleyse asıl mesele, kültür-doğa karşıtlığının yapı çözümü uğratılmasından çok 'kültür' teriminin zaten böyle bir yapı çözüm olduğunun fark edilmesidir. Doğayı dönüştürmek için kullandığımız kültürel araçların kendileri aslında doğadan türetilmişlerdir. Doğa kültür üretir, kültür de doğayı değiştirir" (Eagleton, 2011: 11).

Kıyafet insanı dış etkenlere karşı koruma işlevi görürken, işte tam burada mevsimsel hareketlilikle birlikte tercih edilen giysi, kendine özgü bir yaşamla birlikte çeşitlenebilir ve bunda doğanın etkisi yadsınamaz. Elbisenin birinci işlevi insanların dış etkenlere karşı korunması ve rahatlığı iken bir diğer işlevi göstergedir. "Genel olarak baca temizleyicisi, üretim işçisi gibi kişilerin giysileri, öncelikle üretim sırasında hareketi kolaylaştıracak veya en azından hareketi engellemeyecek tarzda tasarlanır ve dikilir. Alaylar, geçit törenleri, evlilik törenleri ve kutlamalarda sosyal ilişkilerini onaylayan ya da değiştiren kimselerin giysileri, öncelikle yönetimin etkisine göre düzenlenir ve bu yüzden de giysinin gösterge işlevi ön plana çıkar" (Enninger, 2006: 419). Kıyafetin toplumsal yaşamda bir diğer özelliği statünün belirleyicisi olmasıdır. İnsanlar kullandıkları kıyafetler ile aslında o toplum yapısı içerisinde yer edinen ve ortak özelliklere sahip düşünsel fikirdeki bireyler ile o grubun üyesidir ve kolektif bilinç içerisinde hareket etmektedir. Kıyafet bu hususta toplumları diğer toplumlardan ayıran bir değer görevi de görebilmektedir. Kadın ve erkek için biçilen kıyafet de cinsiyeti belirlemekte, toplumdan topluma değişiklik gösterebilir. Anglosakson kültüründe erkeklerin giymiş olduğu etek, pantolon giyilen bir kültürde farklı bir anlam ifade edebilir. Giyim kuşam, insanoğlunun kültürel gelişim ve yaşam sürecinde kökeninde koruma amaçlı olmasına karşın, gelişim sürecinde geniş kültürel işlevler yüklenmiş bir olgudur. "Ekolojik koşulların toplumsal ve kişisel değer yargılarının, törelerin, kültürel ve ekonomik koşulların biçimlendirdiği önemli bir kültürel öge aynı zamanda da kültürün bir taşıyıcısıdır" (Erden, 1998: 6).

Tarihi perspektif irdelendiğinde Orta Asya'da hüküm süren atlı-göçebe bozkır kültürünün, Türklerin kıyafet tercihine etki ettiği görülmektedir. Bu kültür dairesi, hareket üzerine şekillendiği için ata binmenin ve hızlı hareket edebilmenin kolay olabileceği bir giyim-kuşam tercihine gidilmiştir. Başlık olarak başa giyilen "börk", vücudu soğuğa karşı koruyacak olan "kaftan", "deri çizme" ve "pantolon/don/şalvar" gibi giyim kuşam malzemeleri tercih edilen başlıca kıyafetlerdir. Şalvar, Orta Asya Türk devletlerinde de kullanılmaktadır ve "don/pantolon" olarak da bilinmektedir. "Türklerin önemli giyeceklerinden biri şalvardı. 'Üm' kelimesi hem don, hem de üzerine giyilen şalvar ve pantolon için kullanılıyordu. Ayrıca şalvar için don ve pantolon anlamında 'könçek' kelimesi de kullanılıyordu. Bu farklı adlandırmalarda pantolonun malzemesi ön planda olmalıydı. Türkçe 'kön', deri olduğuna göre, muhtemelen könçek deri pantolon olabilirdi. Çünkü diğer giyeceklerde olduğu gibi, pantolon da deri, pamuk, yün vb. malzemelerden olabilmekteydi" (Durmuş, 2016: 258). "Giyim kuşamlar bütün özellikleriyle bir kültür ve sanat olayıdır. Anadolu insanının, manevi dünyasını yansıtan biçim ve motiflerle bezeli giyimler, aynı

zamanda onların törelerine bağlı kalmalarına da yardım etmiştir. Orta Asya'dan gelip Anadolu'yu yurt tutan Türklerin giyim kuşam geleneği Anadolu yerli giyim kuşam geleneğiyle yoğrularak şekillenmiştir. Anadolu Türk giyim kuşam geleneği, malzemesi, biçimi ve bezemesiyle Türk halk kültürünün zengin kaynaklarından biridir" (Artun, 2008: 69). "Erkek şalvarı memleketimizde, pantolon yayılıncaya kadar poturun ve çakşırın yanı sıra yüz yıllar boyunca her tabakadan kimseler tarafından giyilmiştir" (Koçu, 1967: 215).

"19. yüzyılın başında, alt tabakalardan paşazadelere kadar İstanbul delikanlıları arasında şalvar paçalarını sıvıyarak arkaları absil pabuçlarla çıplak ayaklı gezmek bir moda halini almış, bu ilginç moda da 1826'da Yeniçerilerin kaldırılmasına kadar devam etmiştir" (Koçu, 1967: 216). 2. Mahmut Dönemi'nde Batı merkezli bir anlayış ile kültür değişimine gidilmiş, kılık kıyafette yapılan değişiklik sonucu devlet memurlarına fes ve pantolon giyme zorunluluğu getirilmiş, devamında özellikle şehir muhitlerinde şalvarın yerini pantolonun alması ile birlikte, şalvar daha çok kırsal kesimde yaşayan ve geleneksel hayatını devam ettiren insanların giymiş oldukları bir kıyafet şekline dönüşmeye başlamıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte şekillenen yeni kültür dairesinin, 25 Kasım 1925 günü Şapka ve Kıyafet Kanunu'nu kabulü ile kılık-kıyafette yeni düzenlemelere gidilmiş fes yerine fötr şapka, şalvar ve buna benzer kıyafetlerin yerine ise pantolon giyilmesi kararlaştırılmıştır. "Kılık kıyafet, yazı, bürokrasinin yeniden düzenlenmesi vesaire gibi pek çok konu II. Mahmut Dönemi'nden başlamak üzere Tanzimat ve onu takip eden Meşrutiyet yıllarında ya tartışılmış, ya da bu alanlarda değişim ve dönüşüme gidilmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesini bir anda ortaya çıkmış bir olgu olmaktan ziyade, Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet üçlemesinin vardığı nihai nokta olarak tanımlamak da mümkündür" (Özer, 2009: 14).

Şalvarın kullanımı köy merkezli hayat şartlarında daha öncesinde de kullanılmakla beraber, yapılan bu değişiklik ile birlikte değişime daha kapalı olan ve iptidai bir yaşam süren çevrelerde kabul görmüş ve kullanımı sınırlanmıştır. "Kültür değişmelerinin ilk merhalesini teşkil eden iktibaslar, bir cemiyette müceddit denilen şahıslarla bunların etrafında toplanan küçük bir grubun hariçten, başka bir kültürden ithal ettikleri unsurları kendi vatandaşlarına kabul ettirmeleri, cemiyet içinde yaymalarıyla başlar" (Turhan, 1959: 21). Türk tarihinde yapılan tüm yenileşme hareketleri incelendiğinde cemiyet içerisinde askeri, hukuki, sosyal şartlar ile birlikte kıyafet değişikliğinin de yenileşmenin bir göstergesi olduğu kabul edildiği görülecektir.

1. Çukurova Şalvarının Kullanım Alanı

Şalvar bugün Adana ve Osmaniye illeri başta olmak üzere, Mersin, Hatay ve Kahramanmaraş illerinin de bir bölümünü içine alan Çukurova bölgesinde kullanımı devam eden bir geleneksel kıyafet çeşididir. Bölge insanı arasında daha çok "kara şalvar" olarak nitelenir. Türkiye'nin zengin bir bitki örtüsüne sahip bölgesi olan Çukurova, başta Yörük / Türkmenler olmak üzere çok farklı türden insanın bir arada yaşadığı bir kültüre ev sahipliği yapmaktadır. Çukurova bölgesinde icra edilen giyim kuşam geleneği bölgenin coğrafi ve sosyolojik yapısına göre şekillenmektedir.

Çukurova tarım merkezli bir kültürel yapıya sahiptir ve giyim-kuşamdan mutfak kültürüne kadar hemen her şey bu çerçevede şekillenmektedir. Adana merkez olmak üzere Çukurova yazları sıcak ve rutubetli, kışları ise yağışlı ve ılık bir mevsime ve olabildiğine geniş verimli düzlüklere sahiptir. Çukurova'nın hemen bitiminde başlayan Toroslar ise oldukça engebeli bir yapıdadır ve Çukurova'ya nazaran daha farklı bir iklim koşulunu barındırmaktadır.. Bu iklim farklılığı, insanı dış tesirlere karşı koruyan kıyafetin de farklılaşmasını beraberinde getirir. Toroslarda yaşayan Yörük aşiretlerinin kullanmış olduğu giyim-kuşam malzemeleri düzlüklerde yaşayanlara nazaran farklılıklar göstermektedir. "Ovadan çok Toroslarda

yerleşen Türk (Yörük, Türkmen) aşiretleri uzun yüzyıllar dış etkenlere kapalı kalmış ve en az 10-15 asırlık Türk Müslüman kültürünü pek fazla değişmeden muhafaza etmeyi başarmışlardır. Adana'nın daha ovalık kesimlere yerleşmesi 19. yy. (Osmanlı Devri'ne, Cevdet ve Derviş Paşalar dönemine) rastlamaktadır. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda Adana ovasında yerleşimin artmasıyla tarımda ve sanayileşmede büyük atılımların olması, yörenin kültüründe büyük değişiklikler yaratmıştır" (Çukurova Üniversitesi, 2018).

"Giyimler, koruma işlevleri kişilik ve statü belirlemelerinin dışında yaşanan toplumun değerlerini yansıtan birer sembol olmuşlardır. Giyim kültürü insanlık tarihinin gelişim belgeleridir. Adana ve Osmaniye'de giyim kuşam kültürüne baktığımızda belirli kümeleri görürüz. Bunlar;

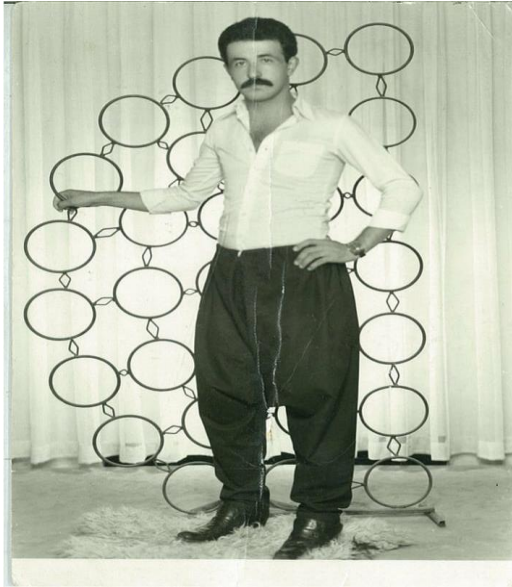
1. Kırsal yörelerde geleneksel giyim kültürünün yaşatıldığı çevreler.
2. Büyük şehirlerde oluşan modern giyim kültürü çevreleri.
3. Köy ve kasabalarda modern giyim kültürüyle geleneksel giyim kültürünün iç içe yaşadığı çevreler.
4. Törenlerde yaşatılmaya çalışılan geleneksel giyim kültürü çevreleri.
5. Toplulukların özelliklerini yaşatmaya çalışan diğer giyim kültürü çevreleri" (Artun, 2008: 72).

Çukurova şalvarının bölgede kullanılma sebeplerinden ilki iklimdir. Adana ve civarındaki yerleşim yerlerinde yazları uzun ve rutubetli geçtiği için bölgede kullanılan giysilerde aranan ilk özellik rahat olmasıdır. Özellikle Haziran ve Ağustos ayları arasında yaşanan bunaltıcı sıcaklar ve rutubet, insanları rahat kıyafet tercih etmeye yönlendirmektedir. Şalvar kullanımının yaygın olmasının ikinci sebebi ise; yöre insanının genel olarak gelenek ve göreneklerine bağlı olması ile şalvarın o yöreye ait bir kültürel değer ifade etmesi ve sembol olarak görülmesidir. Hatta öyle ki 1925 yılında kabul elden Şapka ve Kıyafet Kanununa rağmen Adana ve çevre yerleşim yerlerinde şalvar kullanımı devam etmiş, 1934 yılında yayınlanan bir kanun ile "karadon/şalvar" kullanımı yasaklanmıştır. "Bu ilk dönemdeki şalvar yasakları 1930'ların ortalarına gelindiğinde Çukurova ve havalisinde önemli ölçüde yaygınlık kazandı. Bu dönemde yasak konusunda öncülüğü Adana yaparken, mart 1934 başlarında Adana Vilayet Meclisine dönemin gazetelerinin ifadesiyle 'külhanbeyliğe karşı bir tedbir olmak üzere' karadon/şalvar giyiminin yasaklanması ile ilgili bir karar verilmiştir. Meclisin nisan ve mayıs ayı toplantılarında gündeme alınan karar, burada kabul edilirken, eş zamanlı olarak bu yasağı tatbik edecek olan Belediye Meclisi'nden de aynı şekilde bir karar alınması sağlanmıştır. Her iki mecliste alınan nihai karara göre şalvar/karadon şehir merkezinde ve merkeze bağlı köylerde yasaklanıyor ve söz konusu yasak 1 Ocak 1935 tarihi itibarıyla başlıyordu" (Duman, 2018: 48).

Devletin kültüre müdahale sürecinde toplum içerisinde bu kültürel değişime direnen veyahut kabul etmek istemeyen kitleler olabilir. Bunda başta kültürel olmak üzere toplumsal ve siyasal sebepler rol oynayabilir. Devletin kültüre müdahale sınırı yurttaşlarını yeni bir kültürel çevreye adapte etmek istemesi ile açıklanabilir. "Herhangi bir yeni buluş veya icat toplumun kültür yapısında maddi veya maddi olmayan unsurlarından herhangi birinde değişmeye sebep olur. Öteki unsur, bu değişen unsura uyum sağlamaya çalışır. Ancak, bu uyum sağlama hemen meydana gelmez, uzun süre alabilir. Bu süre içinde, kültürel gecikmenin yarattığı bu uyumsuzluk şiddetli sosyal gerginliklere yol açabilir" (Türkdoğan, 1988: 62). Türk tarihi irdelendiğinde bir kültür dairesinden diğer kültür çevresine geçildiğinde yapılan ilk değişikliğin, kıyafet üzerinden olduğu görülmektedir. Terry Eagleton, devletin kültüre müdahalesi konusunda şu yorumu yapar: "Kültür hepimizin içinde yatan ideal ya da kolektif benliği, devletin evrensel alanında en üstün

biçimiyle temsil edilen bir benliği özgürleştirerek bizi siyasi yurttaşlığa hazırlayan ahlaki bir eğitim bilim çeşididir" (Eagleton, 2011: 16).

Çukurova kara şalvarını tamamlayan diğer giyim-kuşam kıyafetleri de bulunmaktadır. Kadınlar genellikle beyaz işlemeli tülbent ile yazma ve yağlık takarlar. "Çukurova kadın şalvarı beli ve ayak ağızları lastikli, peyki kısa [...] ince ve parlak üst giysi renklerine uygun, ya da ipeksi kumaşlardan yapılır. Yörede adına 'tuman' da denmektedir. Adana'da siyah renkte işlemesiz, peyki diz hizasına kadar uzun olarak, koyu renkler hâkim genel olarak siyah renkten ve zeytin yeşilinden dikildiği görülmektedir. Peyki Adana şalvarı gibi uzun olmamakla beraber, cep ağızları işlemeli yapılabilmektedir." (Artun, 2008: 79). Çukurova şalvarı geniş kesimli kesilmekle birlikte, beli lastik ile değil uçkur bağı ile bağlanmaktadır. İsteyen bu bağı gevşeterek peyik kumaşını pileli hale getirmektedir. Çukurova şalvarının paçaları ne çok geniş ne de çok dar olmaktadır ve genellikle pamuklu kumaştan yapılmaktadır. Çeşitli desenlerde olanları da mevcuttur.

EK.1: Çukurova Kara Şalvarı²

EK.2: Günlük hayatta kullanılan kadın şalvarları³

Çukurova erkek şalvarını tamamlayan giyim-kuşam kıyafetleri ise genellikle başa giyilen kasket, terlik, mintan adı verilen gömlek (genellikle açık renkli) ve Tarabulus kuşaktır. Tarabulus kuşak çok amaçlı kullanıma sahip olup ipeksi, işlemeli bir kumaştır. "İki kenarı püsküllüdür. Rengi sade beyaz, kahverengi, siyah olabildiği gibi karışık çizgili desenli de olmaktadır. Renklerin karışımı gök kuşağını andırmaktadır. Osmaniye'de genellikle sade beyaz olanı bele bağlamada, siyah olanı ise boyuna atılmaktadır. Tarabulus kuşak, cepken etekleri şalvarın içine sokularak üzerinden bele bağlanır. Püsküllü şalvar üzerine sarkacak şekilde bağlanır" (Artun, 2008: 82). Çukurova erkek şalvarı kadın şalvarına nazaran renk olarak daha koyudur. "Tırlık denen bir tür pamuklu dokumadan yapılmaktadır. Tırlık ıstar denen el tezgâhlarında dokunmaktadır. Iygısı da çözgüsü de pamukludur. Ancak, tırlık kumaş günümüzde üretilmediğinden, yerini 'tırpanı bez' 'terikoton' ve çeşitli pamuklu ve yün kumaşlardan yapılmaktadır. 'Gara şalvar' en çok kullanılanıdır. Zeytin yeşili ve kahverengi kumaşlardan da yapılmaktadır" (Artun, 2008: 89).

² Çukurova Kara Şalvarı, Fahreddin BAKICI Arşivi.

³ Düğün yemeği hazırlanırken günlük kıyafetleri ile kadınlar. Erzin/1991 Fahreddin BAKICI Arşivi.

Bir giyim-kuşam malzemesi olarak şalvar Çukurova bölgesinde farklı zaman dilimlerinde farklı amaçlarda kullanılmaktadır. Özellikle çiftçi toprağı ile uğraşırken, ev hanımı müstakil evinin avlusunda iş yaparken, Toroslarda yaşayan Yörük çocuğı çobanlık yaparken hep günlük işlerinde şalvarı kullanmaktadır. Bu şekli ile kıyafet kişinin özgün kimliğinin tanımlanmasına yaramaktadır. "Giysi, aynı zamanda giyen kimse hakkında bilgi sahibi olunmasında da kullanılabilir. Bir taraftan böyle sinyaller, kategorilere tatbik edilen giyim normlarına bağlılığı göstererek cinsiyet, yaş, medeni hâl, soy, aşiret, çete, kurum, meslek vb. göndericinin sosyal kimliği hakkında belirtiler (işaretler) verebilirler. Diğer taraftan da gönderici, tercihlerin bütün alanını kullanarak, kurulu normları biraz değiştirerek, hatta çiğneyerek bireysel karakteristiklerini ifade etmeye çalışabilir" (Enninger, 2006: 423). "Adana ve Osmaniye'nin giyim kuşamında da, ekonomik durumun ve doğa koşullarının etkileri karma giyimler biçiminde giyildiğı görülür. Yöre nüfusunun büyük bölümünü oluşturan Yörükler yaşamın her alanında ve giyim kuşamda geleneksel özelliklerini büyük ölçüde korumaktadırlar. İlin geleneksel yapısı yeni yeni çözülmeye başlamıştır. Değişimde alınan göçlerin de etkisi vardır. Kırsal kesimde geleneksel giyim kuşam sürerken kent merkezlerinde geleneksel giyim kuşamla modern giyim kuşam birlikte sürdürülür. Bazen de geleneksel giyim, modern giyimle birlikte şalvar üstüne tişört giyilmesi örneğinde olduğu gibi karma giyimler biçiminde görülmeye başlamıştır" (Artun, 2008: 72).

2. Küreselleşme, Kültür Endüstrisi ve Kıyafetin Kullanım Alanında Değişiklik

Bugün ülkemizde ekonomik olarak küresel gücü elinde bulunduran hazır-giyim firmaları ile modacılar koleksiyonlarında geleneksel Türk kıyafeti olan şalvarı, kartel firmalar, medya, TV, ve iletişim ağı ile birlikte yeniden pazara sunmakta ve bağlamından farklı bir şekilde yeni bir çizgi ile küresele aktarmaktadır.

1984 yılında İspanya'da kurulan ve dünyada birçok müşteri ağına sahip olup, Türkiye'de de birçok alışveriş merkezinde şubesi bulunan "Mango" hazır-giyim firması bugün "şalvar pantolon", "peyitli şalvar pantolon", "poplin (pamuklu) şalvar pantolon" adı altında bayan müşterilerine farklı türde ürünler sunmaktadır. Bağlamından farklı bir şekilde moda kazandırılan bu ürünler bir yandan geleneksel olanın tanıtılmasına ve pazarlanmasına etki ederken bir yandan da küresel bir anlayışla tek tipleştirici ve "kullan-at" temelli bir kültür oluşturmaktadır. Bu da Kültür Endüstrisi kavramını akıllara getirmektedir. "Kültür endüstrisi" kavramı Theodor Adorno tarafından ilk defa 1947 yılında "Aydınlanmanın Diyalektiğı" isimli çalışmasında kullanılmıştır. Sosyolog ve müzik eleştirmeni olan Adorno, Frankfurt Okulu olarak adlandırılan bilimsel topluluğun önde gelen dört üyesinden biridir. Adorno, kültür endüstrisi kavramını: "endüstrinin doğrudan doğruya üretim sürecine değil, kültürel malın standartlaştırılması ve dağıtım tekniklerinin rasyonelleştirilmesini anlatmak" (Adorno, 2003: 78) amacıyla kullandığını söylemektedir.

Kültür endüstrisi, kapitalizmin etkisiyle ortaya çıkan bir kültürel oluşum olduğu için, uluslar arası pazarın değişimlerine göre biçimlenmektedir. Kültür endüstrisinin içinde yer alan kültürel oluşum, toplumların katmalarından çıkan ve o toplumun kendi özvarlıklarını taşıyan değerlerden farklı olarak, dayatmacı bir şekilde, o toplumda endüstriyel süreçler sonucunda oluşturulmuş ve seri bir şekilde standart olarak üretilmiş ürünlerle kitlelere ulaştırılmış ve yeni bir kültürel sürecin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bugün moda olarak müşterinin önüne sürülen ürün yarın bir başka popüler ürün ile yer değiştirebilmektedir. "Bu küresel olgu, kültür söz konusu olduğunda kendini iki biçimde gösteriyor: Birincisi, küreselleşme süreçlerini ellerinde tutan egemen güçlerin kendi yerel kültürleri, vurgulanabilecek birçok nedenden dolayı küre tarafından benimseniyor. İkincisi, küreselleşme dinamiklerini ellerinde bulunduran kültürlerin kendi iç bünyelerinde ortaya çıkan yeni kültürel kalıplar ve modalar (Bunların ortaya çıkış biçimleri, esin kaynakları,

diğer yerel kültürlerden ödünçlemeler bir detay olarak görülebilir) popülerleşerek küresel kültüre dönüşüyor. Buradan hareketle, küreselleşmenin egemen güçlerin mensubu olduğu kültürler lehine devam eden bir süreç olduğu söylenebilir" (Oğuz,2013: 30-31). Endüstri ürünlerinin egemen güçlerce ticarileştirmesinde anlam bulan kâr anlayışı, geniş sermayenin ideolojik çıkarlarıyla birleşince, kültürel alanda tekelci bir egemenlik kurulmaktadır. Endüstriyi üretenler ekonomik ve siyasi bağımlılık içine girmekle kalmayıp sürekli olarak kitleler üzerinde etkili bir kültür üretip yaymanın da yollarını aramaktadırlar. Egemenliği ellerinde bulunduranların istek ve tercihleri yönünde belirlenen ürünler, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, gelişmişliğin ya da farklı olmanın hangi kalıplara uyarak gerçekleştirilebileceğinin kurgusunu verirler.

Bu şartlar altında manipülasyona maruz kalan insan, sürekli mesaj bombardımanına tutulmakta ve bu şartları kabul etmektedir. "Yığınla bilgiyi işlemekten yoksun kalan bu insan tipi, artık tahlil eden, araştıran tefekkür eden, karar veren niteliğinden sıyrılarak, sadece ürünü alan, yönlenen, sürekli ihtiyaç duyan, 'boğulurcasına can sıkıntısı içinde olan, etrafta amaçsızca dolaşan, hiçbir umudu ve bekleyişi olmayan (böylece) ölüme yakın, bir konumda bulunan" (Topçuoğlu, 1996:153) bir niteliğe bürünmektedir. Sanayileşme ile birlikte insanın kent yaşamının da ki duygu yönü ihmal edilmiş, bu şartlarda acımasız ve kendine yabancılaşmış insan profilini ortaya çıkarmıştır. Günlük yaşamda insanın karşılaştığı bıkkınlık verici durum bir yerden sonra tekrar ederken, kendini değersiz hisseden birey, yenilgiyi kabul ederek kitleye dahil olur. Kâr amaçlı üretilen bir yapı olan kültür endüstrisi, dolayısıyla bu endüstrinin çıkarlarına hizmet etmeli, kâr getirmelidir. Bu nedenle istekleri zorunlu ihtiyaçlar halinde sunarak kitleleri tüketime teşvik eder. "Kültür endüstrisi konumunu sağlamlaştırdıkça tüketicilere ihtiyaç üretir; bu ihtiyacı yönlendirir, disiplin altına alır ve karşılar" (Adorno, 2013: 23).

Kitlelerin zengin kesime duyduğu özenme, bireylerin duygularını kullanarak onları aşırı tüketime teşvik eder. Onları tüketerek toplum içindeki konumlarının değişeceğine inandırır. "Seçkin kültürü oluşturan normlar, kurumlar ve davranış biçimleri, yığınlara empoze edildiğinde bir temelsizlik ortaya çıkar. Çünkü yığınların yaşama biçimi ve yaşam ürünleri elit kültürünkenden farklıdır. Kendine gösterilen ama uygulanabilmesi maddeten ve kültürel olarak imkansızlıklarla dolu olan iki kültürel yapı arasında kalmak, ne ondan ne de diğerinden olup, birisine aitmiş gibi davranmamak, kitle içinde bireyin yaşayabileceği büyük bir bunalıma, kişilik bozukluğuna işaret eder" (Çelik, 2012: 119).

Modern toplumda şalvar en kaba tasnifle köy ve köy yaşamına adapte olmuş insanların kullandığı bir kıyafet malzemesi olarak görülürken, özellikle küreselleşme ve modanın kültürü şekillendirici etkisiyle küresele yeniden farklı bir boyutta kazandırılmaktadır. Şalvar, bir taraftan köy yaşantısında kullanılmaya devam etmekte diğer yandan şehrin alışveriş merkezlerinde kültürlü müşteriye sunulmakta bir yandan da Adana örneğinde olduğu gibi karma bir şekilde devam etmektedir. Şalvar, geleneksel giyimi turizm temelli tanıtmak isteyen seyahat sektörüne de konu olmaktadır. "Anadolu Jet" isimli havayolu şirketi "Anadolu Jet Magazin" isimli turizm dergisinin Aralık 2015 sayısında "Rahat Şık ve Özgün Adana Şalvarı" başlığı ile Adana şalvarını tanıtmaktadır. Yazı içerisinde Adana şalvarının genel özellikleri ve rahatlığı tanıtıldıktan şu yorum yapılmaktadır: "Son 30-40 yılda hazır giyim ürünlerinin artmasıyla Adana şalvarı şehir hayatının kenarlarına çekilse de namı ve popüleritesinden hiçbir şey kaybetmiş değil. Bugün hâlâ köylerde düğün ve bayram gibi özel günlerde şalvar, yelek, ceket ve kasket dördünlü

EK 3: Puplin Şalvar⁴EK 4: Dökümlü Şalvar⁵

erkekler için takım elbiseyle yarışabilecek bir zarafetin ölçüsü olarak karşımıza çıkabiliyor" (Anadolu Jet Magazin,2015). "Kültür, toplumsal anlamda katılımın olduğu dönemlerde ilkel topluluktan Ortaçağ topluluğunun sonlarına kadar belirli bütünlüğe sahip olmuştur. Yani, kültürel etkinlik önce tasarım aşamasından geçmiş, daha sonra bu tasarıma uygun bir üretim yapılmış ve sonunda da toplu olarak tüketilmiştir. İş bölümü ve uzmanlaşmanın gelişmesiyle birlikte kültürel yapıda da çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Bu duruma bağlı olarak yeni bir kültürel yapılanma oluşmuştur. Bu yeni yapılanma içinde tasarım, üretim ve tüketim birbirinden ayrılmış, bunlara ek olarak da daha önce ismi anılmayan yeni bir olgu olarak dağıtım eklenmiştir. Böylelikle kültürel süreç tüketim aşamasıyla sona eren bir süreç olmaktan çıkmıştır. Tüketiciden tekrar tasarım yapana ve üreticiye dönüşen bir döngüye sahip olmuştur" (Özkök, 1985: 106).

SONUÇ

Geleneksel bir kıyafet olarak bugün Adana merkez olmak üzere Çukurova'nın genelinde kullanımına devam edilen "şalvar", "kara don", "kara şalvar" karma bir şekilde işlevselliğini devam ettirmektedir. Çukurova'nın bu simgeleşen kıyafet malzemesinin bugün Çukurova bölgesinin geçmişten günümüze yükselen nüfus oranı, şehirlileşme ve ekonomik geçim örüntüsü düşünüldüğünde giyimin hâlâ devam ettiği görülmekte, fakat eskisine nazaran satışı yapılan yerlerde bir azalma olduğu saptanmaktadır. "Her kültür daimî bir değişim halinde bulunmakla beraber hepsi aynı süratle, aynı zamanda değişmez. Değişim halinde bulunan bir kültürde bazı kısımlar değiştiği halde diğer kısımlar değişmeyebilir" (Turhan, 1959: 26).

Çukurova bölgesinde kullanılan şalvar yüzyıllardır yöre insanının tercih ettiği bir geleneksel kıyafet olarak başta doğanın insanlara sunduğu yaşam şekli sebebiyle onları dış etkilerden korumakta, sıcak ve rutubetli havalarda insan bedenini rahat ettirdiği için tercih edilmekte, tarım merkezli bir hayat sürüldüğü için tarım faaliyetlerinde giyilmekte ve yöre insanının şalvarı geleneksel bir kıyafeti olarak özümlediğinden dolayı kullanımı devam etmektedir.

⁴ Mango Hazır Giyim Firmasının kadın müşterilerine sunduğu "Dökümlü Şalvar Pantolon" modeli- Mango Hazır Giyim Firması Resmî İnternet Adresi Erişim Tarihi (15.11.2018)

⁵ Mango Hazır Giyim Firmasının kadın müşterilerine sunduğu "Puplin Şalvar" modeli- Mango Hazır Giyim Firması Resmî İnternet Adresi Erişim Tarihi (18.11.2018)

Bunun dışında tarihsel perspektifte yaşanan kültürel değişmelere ve devlet-kültür ilişkilerine rağmen şalvarın varlığını bugün devam ettiriyor olması güçlü bir gelenek anlayışının da devam ettiğini, fakat kültür değişmesinin de hızlı ya da yavaş kaçınılmaz bir gerçek olduğunu göstermektedir.

1934 yılında giyimi devlet eliyle bedene müdahale doğrultusunda yasaklanan şalvar, devam eden süreçte yeniden yöre insanı tarafından kullanılmaya başlanmış, bugün ise bağlamından farklı bir şekilde üretimi yapılarak sunulan ve kültürel malın standartlaştırılması ve dağıtımı şeklinde ortaya konulan "kültür endüstrisi" geleneksel giyim malzemesi olan şalvarı da bir şekilde piyasaya kazandırmıştır. Batılı tarzda modern iş kadını giyimini müşterilerine sunan, uluslararası hazır giyim firmaları, bu şekilde bir yandan geleneksel olanın pazarlanmasında etkili bir yol izlerken, küresel bir anlayışla kullan-at temelli bir kültürü de, gelişmişliği farklı kalıplara uyarak gerçekleştireceği anlayışını da kitleye kabul ettirmiştir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2013). *Kültür endüstrisi kültür yönetimi*. (N. Ülner, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anadolu Jet. (2015). *Rahat, sık ve özgün Adana şalvarı*. <http://www.anadolujet.com/tr/kurumsal/anadolu-jet-magazin/2015/12/rahat-sik-ve-ozgun-adana-salvari> adresinden erişildi.
- Artun, E. (2008). Adana ve Osmaniye halk kültüründe giyim-kuşam geleneği. *Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*. (Ed. M. Tekin Koçkar). Eskişehir: Osman Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, A. (2011). *Kültür endüstrisi üç yanlış bir doğru*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Çukurova Üniversitesi. (2018). *Adana tanıtım sitesi*. <http://adana.cu.edu.tr/kultur.asp> adresinden erişildi.
- Davis, F. (1997). *Moda, kültür ve kimlik*. (Ö. Arıkan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Duman, Ö. (2018). İktidar ve beden: Cumhuriyet döneminde Çukurova ve çevresinde şalvar yasağı. *History Studies International Journal Of History*, 10 (5), 43-54.
- Durmuş, İ. (2016). *Türk kültürüne giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eagleton, T. (2011). *Kültür yorumları* (Ö. Çelik, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Enninger, W. (2006). *Giyim*. Ö. Oğuz ve N. Özdemir (Ed.), *Halkbiliminde kuram ve yaklaşımlar (ss. 418-424) içinde*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Erden, A. (1998). *Anadolu'da giysi kültürü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hatıplı, M. (2016). *Ekonomik boyutuyla görsel kültür ve kültür endüstrisi*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Kabağaç, S., Erdal, A. (1995). "Kültür", *Latince Türkçe Sözlük*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Kafesoğlu, İ. (1989). *Türk millî kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kılıçoğlu, S. (1990). "Şalvar", *Meydan Larousse: Büyük Lügat ve ansiklopedi*, C:11, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Koçu, R. E. (1967). *Türk giyim, kuşam ve süslenme sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Küreselleşme ve uygulamalı halk bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özer, İ. (2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yaşam ve moda*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Özkök, E. (1985). *Kitlelerin çözülüşü*. Ankara: Tan Yayınları.
- Topçuoğlu, N. (1996). *Basında reklam ve tüketim olgusu Türkiye'de yeni gazetecilik yönelimleri ve basının sosyo-kültürel değişimdeki rolü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Turhan, M. (1959). *Kültür değişimleri*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Türkdoğan, O. (1988). *Değişme-kültür ve sosyal çözümme*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.